

до Києва, а прах Є.Чикаленка хтось із пражан-українців устиг поховати на міському кладовищі...

Так закінчилося земне життя цієї "світлої" людини. І, на мій погляд, якщо ми гідні нащадки своїх видатних предків, то маємо належним чином віддячити за їхню славетну роль в історії нашої Вітчизни. І хочеться сподіватися, що справдиться передбачення Чикаленкового літературного «хрещеника» – В. Винниченка. В одному з листів до Євгена Харлампійовича він якось написав: «Вірю, що доведеться вибрати вулицю для пам'ятника Вам...» З того часу минуло майже сто років... Пам'ятника Євгенові Чикаленку досі немає. Поставлено М.Жванецькому, М.Яковченку, Голохвастову і Проні Прокопівні, Паніковському, – симпатичним артистам і літературним героям, можна сказати – народним улюбленицям. Але історична істина – річ невластива й уперта і рано чи пізно справедливо розставить усе на свої місця. Правду кажучи, хотілося б, щоб це не було пізно. А закінчити цю статтю хотілося б словами ще одного видатного українського діяча, історика Д. Дорошенка про нашого героя: «Ви стільки зробили добра для української справи, що, на мою думку, кожен чесний українець – Ваш неоплатний довжник і, роблячи Вам якусь послугу, – тільки виконує свій обов'язок...»¹

Гай-Нижник П.П. (Київ)

**МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ І РОБІТНИЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО
ГЕТЬМАНАТУ 1918 р. У СВІТЛІ
НЕВІДОМИХ ДОКУМЕНТІВ**

У статті висвітлюються особливості організації Міністерства праці періоду Гетьманату 1918 р., його розпорядчо-нормативні та правові акти в робітничому законодавстві, законодавчі акти уряду Української держави в сфері боротьби з безробіттям. Публікуються невідомі читачькому загалу документи.

Проблема соціальної стабільності завжди була і залишається однією з найважливіших тем цивілізованого суспільства, робітниче ж питання є чи не основною її складовою з часів вибуху перших буржуазних революцій в Європі і формування капіталістичного ладу. З розвитком промислового виробництва й оформленням численного класу пролетаріату перед кожним державним утворенням постає нагальна потреба вирішення трикутника взаємовідносин: держава (уряд) – капітал (роботодавець) – праця (робітник), яке з часом набуває значення національної безпеки. В цьому контексті держава змушена (і має) виступати як регулятор взаємин між працею та капіталом, стати над інтересами обох чинників економічної діяльності, забезпечити

¹ Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. – Прага, 1934.

власні інтереси і зберегти соціальну рівновагу в суспільстві. Проваджує політичну волю держави і законодавчо-правову базу в житті, як правило, виконавча влада (уряд) країни, у складі якої офіційну політику в області робітничого та суміжного з ним питань провадять відповідні відомства (міністерства).

В Україні, у період національно-визвольних змагань і державного відродження 1917-1921 рр., таким відомством було Міністерство праці. У спадок від зруйнованої революціями Російської імперії новоствореній Українській Народній Республіці (УНР), а згодом і Українській державі (Гетьманату) дісталася відсталата й зруйнована війною та революційними катаклізмами економіка, підірвана фінансова система, соціальне зубожіння народу, напівфеодалне сільське господарство і безправне становище робітництва тощо. До того ж ситуацію ускладнювали відсутність соціально-врівноваженого законодавства, анархізація суспільства, розвал адміністративно владної інфраструктури, масове безробіття й озброєння населення, що спричинило вибухонебезпечну неконтрольовану ситуацію в країні. Найбільш революцізованим і напруженим було становище робітників, від стабілізації якого залежало питання існування української (і не лише) державності. Розв'язання складного вузла проблем і суперечностей у робітничій сфері стало одним з ключових завдань українського Міністерства праці.

Радянська **історіографія**, з огляду на претензії більшовицької партії на провідну роль у захисті прав та інтересів пролетаріату, з перших же років опанування комуністами влади долучилася до досліджень історії робітничого питання. Попри ідеологічну заангажованість і однобічність висвітлення вказаної проблеми з явною політизацією постановки теми в ракурсі пробільшовицької перспективи, слід визнати істотний внесок радянських істориків в окремі аспекти вивчення і висвітлення, зокрема, становища робітничого класу і ролі пролетаріату в революційних подіях як колишньої Російської імперії (згодом – республіки) взагалі, так і в Україні зокрема.

Вже в 1918 р. у Харкові з'являється праця М.І.Буяновера "Стан пролетаріату на Україні після Жовтневої революції", а наступного (1919) року катеринославське видавництво "Наука" друкує дослідження Е.Берштейна "Рабочий интернационал и европейская война". У 1930 р. у Харкові виходить у світ ґрунтовне дослідження А.Пажиткова "Очерки по истории рабочего класса на Украине". З огляду на подальшу риторичу і спрямованість публікацій радянських авторів загалом з історії революції і громадянської війни характерно, що у вищезазначених дослідженнях¹ майже не використано т.зв.

¹ Буяновер М.І. Стан пролетаріату на Україні після Жовтневої революції. – Харків, 1918; Берштейн Е. Рабочий интернационал и европейская война. – Екатеринославль: Наука, 1919; Пажитков А. Очерки по истории рабочего класса на Украине. – Харьков, 1930.

ленінську ідеологію та інші притаманні тогочасній більшовицькій науковій літературі штампи, а витримано “старий” класичний термінологічний стиль.

Разом з цим з кінця 1920 – початку 1930-х років з друку виходять роботи, витримані у чітко офіційній спрямованості з наголошенням тез про “диктатуру пролетаріату”, його головну роль у революційних перетвореннях і єдність із селянством, засудженням “буржуазно-націоналістичних”, “маріонеточних” урядів і визначальної ролі в долі революції та робітничого класу РСДРП – РСДРП (б) – РКП (б) тощо. З цього часу починається тотальне підпорядкування історичної науки офіційній ідеології і політичному курсу радянського партійного керівництва.

Вже наприкінці 1920-х років у радянській періодиці публікуються доробки, у яких на певну тенденцію висвітлення зазначеної теми говорить, власне, сама назва статті. Серед таких, наприклад, були роботи І.Вишнякова “К борьбе за диктатуру пролетариата в Донбассе (1916-1918 гг.)” та І.Редькіної “До питання про особливості пролетарської революції на Україні”¹. Пізніше робітниче питання розглядали у своїх працях М.Волин (“История КП(б)У в статистическом очерке”), М.Рубач (“Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 року на Україні”), В.Круть (“Пролетариат Украины в борьбе с германским империализмом и гетьманщиной”)². Разом з тим, попри певну односторонність і вимушену відносну суб’єктивність (чи обмежену політикою об’єктивність), подібні праці радянських дослідників історії саме робітничого класу, на нашу думку, було б помилково вважати псевдонауковими. Адже специфіка наукової проблематики (з огляду на ідеологічно-пролетарські амбіції комуністичної партії) давала можливість ученим досить ґрунтовно і серйозно вивчати окремі аспекти становища та розвитку робітничого класу, його участі в політичному (революційному) русі, хоча й подібні роботи мали певну ідеологічну забарвленість та наукову обмеженість у ракурсі висвітлення різних сторін і рушійних сил тієї чи іншої постановки питання.

З огляду на зазначені обмеження і політико-ідеологічні застереження (а згодом і відверті заборони) щодо досліджень окремих напрямів в історії робітництва, протягом 1930-1950-х років не з’явилося жодної комплексної, узагальнюючого характеру праці з

¹ Вишняков И.К. К борьбе за диктатуру пролетариата в Донбассе (1916-1918 гг.) // *Летопись революции*. – 1928. – № 2 (29). – С. 220-223; Редькина И. До питання про особливості пролетарської революції на Україні // *Летопись революции*. – 1928. – № 6 (32). – С. 333-350.

² Волин М. История КП(б)У в статистическом очерке. – Харьков, 1930; Рубач М.А. Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 року на Україні // *Література революції*. – 1930. – № 5 (44). – С. 5-98; Круть В. Пролетариат Украины в борьбе с германским империализмом и гетьманщиной // *История пролетариата СССР*. – М., 1934. – Сб. 3.

історії робітничого класу періоду національно-визвольних змагань в Україні. Виняток становлять хіба що окремі невеликі статті загальносоюзного спрямування з уже чітко означеною прямолінійною “сталінською” риторикою.

Після смерті Й.Сталіна й настання т. зв. хрущовської “відлиги”, у Києві вийшов друком (1957) збірник документів і матеріалів “Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні”, що хронологічно охопив рамки з березня 1917 р. по березня 1921 р. Невдовзі в журналі “Комуніст” за 1959 р. з’явилася редакційна стаття “За глибоке вивчення історії радянського робітничого класу”, що стала своєрідним закликом для вітчизняних істориків звернутися до пролетарської проблематики. З цього часу, починаючи з 70-х до початку 90-х років ХХ ст. вийшли друком ряд збірників документів і матеріалів та досліджень радянських істориків з різних аспектів робітничого питання, зокрема А.Гриценка, Є.Скляренка, М.Супруненка, А.Ресента¹, у яких автори стверджували, що напередодні революційних подій у Росії в Україні існували об’єктивні умови для революції соціалістичної, а робітничий клас *in toto*² був уже сформований і згуртований навколо російської більшовицької партії тощо.

Зарубіжна історіографія робітничого питання в Україні, на жаль, ще менш інформативна і ґрунтовна. Робітничої політики автори торкалися виключно епізодично, в контексті загального розвою революційних змагань. Так, частково цю тему згадано у працях І.Мазепи, П.Христюка, Е.Карра, А.Камінського, М.Зореславича, М.Стахів та інших³.

¹ Борьба за власть Советов в Донбассе: Сборник документов и материалов. – Сталино, 1957; Из истории гражданской войны в СССР, 1918-1920. Сборник документов и материалов: В 3-х т. – М., 1961; Гражданская война на Украине, 1918-1920. Сборник документов и материалов: В 3-х т., 4-х кн. – К., 1967; *Гриценко А.П.* Робітничі фортеці соціалістичної революції. – К., 1965; *Його ж.* Робітничий клас України у Жовтневій революції (березень 1917 – січень 1918 рр.). – К., 1975; *Його ж.* Історія робітничого класу України. – К., 1972. – Т. 2; *Його ж.* Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР: традиции и современность. – К., 1983; *Його ж.* Рабочий клас Украинской ССР: традиции и современность. – К., 1986; *Супруненко М.І.* Зміни у соціальній структурі соціалістичного суспільства і піднесення керівної ролі робітничого класу // Український історичний журнал. – 1972. – № 8. – С. 3-11; *Скляренко Є.М.* Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 році. – К., 1960; *Його ж.* Робітничий клас України в роки громадянської війни (1918-1920 рр.). – К., 1966; *Ресент А.П.* Рабочий клас Украины на завершающем этапе гражданской войны, 1920. – К., 1984; Очерки развития социально-классовой структуры УССР. 1917-1937. – К.: Наукова думка, 1987.

² *in toto* – в цілому (лат.)

³ *Мазена І.* Більшовизм і окупація України. – Львів; Прага, 1922; *Його ж.* Підстави нашого відродження. – Львів, 1946 – Ч. 1; *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1921 рр. – Відень, 1922; *Карр Е.* Історія Радянської Росії: Більшовицька революція, 1917-1923. – Лондон, 1950; *Камінський А.* Динаміка визвольної боротьби. – Мюнхен, 1973; *Його ж.* Між двома революціями. – Мюнхен, 1974; *Зореславич М.* Український робітничий люд у боротьбі за національну державу // Сучасність. – 1970. – № 9. – С. 15-28; *Стахів М.* Україна в добі директорії УНР: В

Як правило, зарубіжна історіографія, на відміну від радянської, здебільшого дотримується думки, що робітничий клас України на період 1916-1917 рр. ще не досяг рівня пролетарської організованості, а тим більше революційної та особливо національної свідомості. Відповідно до цього, він не міг відігравати (і не відігравав) ролі гегемона революційних процесів в Україні, яким було українське селянство.

Подібна позиція висвітлювалася й в іншомовній зарубіжній літературі. Починаючи з 1930-х рр. з'являються перші досить поважні узагальнюючі неукраїномовні дослідження з історії національно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр. і місця в них робітництва. Піонером у цьому можна вважати маловідому німецькомовну історіографічну публікацію В.Кучабського "Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1917-1923" (Берлін, 1934), в якій, однак, доволі мало приділено уваги економічній тематиці взагалі і робітництву зокрема. Проблему місця робітництва в українській революції інколи зачіпали у своїх доробках Б.Шемет (B.Schemet), Р.Піпс (R.Pipes), Б.Дмитришин (B.Dmytryshyn), Борис (Boris), Р.Салліван (R.Sullivan), М.Аджемс (M.Agams), І.Нагаєвський (I.Nahaewsky), О.Підгайний (O.Pidhainy), Д.Решетарь (D.Reshetery)¹.

Слід при цьому наголосити, що у вищезазначених зарубіжних авторів робітниче питання розглядалося лише епізодично і поверхово, через що їхні публікації не несуть у собі не лише вичерпної, а й докладної інформації з зазначеної проблеми. Такий стан речей значною мірою зумовлений, перш за все, неможливістю за часів холодної війни скористатися необхідною для наукового опрацювання тематики джерельно-документальною базою. Не мали можливості повного доступу до документальних матеріалів і радянські історики, як і не могли вони, скажімо, вільно висловити окремі свої думки і висновки з певних аспектів, наприклад, робітничої політики, що не відповідали програмним засадам КПРС та державній ідеології СРСР.

З початком перебудовних процесів у Радянському Союзі й особливо з часу відновлення Україною незалежності в 1991 р., вчені нарешті отримали змогу зазирнути до архівних фондів для дослідження історії робітництва України на основі джерельно-

7-ми т. – Скрантон, 1963; *Його же*. Нарис історії воєнної агресії та конституційного розвитку Советської влади над Україною. – Ч. I-IV. – Скрантон, 1955-1958 та ін.

¹ *Schemet B.* Die Ukraine einst und Jetzt: kurzer Ueberblick der ukrainischen Geschichte. – Berlin, 1941; *Pipes R.* The Formation of the Soviet Union Communism and Nationalism, 1917-1923. – Cembrige, 1954; *Dmytryshyn B.* Moskow and the Ukraine, 1918-1953. A Study of Russian Bolshevich Nationality policy. – New-York, 1956; *Boris.* The Russians Communist Party and Povie tiratiration of Ukraine. – Stockholm, 1960; *Sullivan R.* Soviet politics and the Ukraine. 1917-1954. – New-York, 1962; *Agams M.* Bolsheviks in the Ukraine. The second Campaign 1918-1919. – New-Haven; London, 1963; *Nahaewsky I.* History of the Modern Ukrainian state 1917-1923. – Hunich, 1966; *Pidhainy O.S.* The Formation of the Ukrainian Republic. – New-York; Toronto, 1966; *Reshetery D.* The Ukrainian – 1917-1920; A Study in Nationalism. – New-York, 1972.

документальних матеріалів і спробувати зрозуміти й висвітлити усі належні ракурси проблеми. Головний шар документів з робітничої тематики зберігається у відповідних фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ), Центрального державного архіву громадських організацій України (ЦДАГОУ), Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУ) у Києві та Львові.

Після першого ж року незалежності України світ побачила ґрунтовна монографія А.П.Реєнта “Рабочий клас України, 1917-1920 гг. (Социально-экономические изменения)”¹. Невдовзі (у 1995 р.) вийшло друком авторитетне дослідження Б.І.Андрусичина “У пошуках соціальної рівноваги”, де автор висвітлив всебічні аспекти ролі робітничого класу в період 1917-1921 рр. і соціальної політики різних державних утворень, що виникали на теренах України за цей відрізок часу². Шляхи спроб розв’язання проблеми безробіття серед робітництва, як один із напрямків соціальної політики центральнорадівського та гетьманського урядів, досліджували у своїх публікаціях Б.Андрусичин і П.Гай-Нижник³.

У контексті торговельно-економічної політики України 1918 р. та залізничної справи за Гетьманату П.Скоропадського окремих питань становища робітництва торкалися П.Гай-Нижник, С.Мякота, І.Толокньов, В.Бондар⁴. Роль і місце профспілок серед пролетаріату України в добу національно-визвольних змагань висвітлено у вже згадуваній вище монографії Б.Андрусичина, публікаціях П.Гай-

¹ *Реєнт А.П.* Рабочий клас України, 1917-1920 гг. (Социально-экономические изменения). – К., 1992.

² *Андрусичин Б.* У пошуках соціальної рівноваги. – К., 1995.

³ *Андрусичин Б.* Анатомія соціальних конфліктів доби Центральної ради // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 1996. – Т. 1. – С. 177-212; *Його ж.* Програмні засади робітничої політики гетьманського уряду // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 1996. – Т. 1. – С. 212-238; *Гай-Нижник П.П.* Гетьманат П.Скоропадського і питання безробіття // Профспілки України. – 1998. – № 2. – С. 59-78; *Його ж.* Проблема безробіття в Українській Державі 1918 року // Пам’ять століть. – 2003. – № 2. – С. 72-77.

⁴ *Гай-Нижник П.* Торговельно-промислова політика уряду Української держави гетьмана Павла Скоропадського 1918 р. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 1997. – Т. 2. – С. 353-396; *Його ж.* Українізація державних установ Міністерства шляхів за Гетьманату П.Скоропадського // IV Міжнародний конгрес українців, Одеса, 26-29 серпня 1999 р. – Ч. II: XX століття. – Одеса, К.; Львів, 1999. – С. 247-251; *Його ж.* Трагедія у Києві, що сколихнула громадськість всієї України // Профспілки України. – 1998. – № 3. – С. 67-69; *Мякота С.Е.* Економічна політика уряду Української держави (травень – грудень 1918): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1997; *Толокньов І.* Проблема залізничного транспорту в діяльності гетьманського уряду // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Головне арх. упр. України, Український держ. науково-досл. інститут архівної справи та документознавства, 1999. – Т. 5. – С. 97-99; *Бондар В.* Створення торгово-промислових палат в Українській державі (на матеріалах Держархіву Запорізької області) // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 5. – С. 100-101.

Нижника та у ювілейному збірникові, присвяченому 90-річчю виникнення масового профспілкового руху в Україні (можна виділити, зокрема, доробки В.Года, Є.Скляренка, Е.Кравця, А.Суrowого, В.Снегірьова та інших)¹.

Більшою чи меншою мірою вказаної проблеми торкалася у своїх публікаціях з історії національно-визвольних змагань значна кагорта вітчизняних вчених, серед яких також О.Бойко, А.Буравченков, В.Верстюк, Ю.Гамрецький, А.Гриценко, П.Гудзенко, В.Даниленко, Ю.Кондуфор, С.Кульчицький, А.Лихолат, І.Рибалка, Є.Скляренко, М.Супруненко, Ю.Терещенко, Т.Осташко, Ж.Тимченко, П.Тригуб, Ф.Турченко, І.Чорномаз, І.Хміль, Є.Шаталіна, О.Щусь, Д.Яневський і багато інших.

Попри, здавалося б, поважний шар наукових розробок і досліджень у минулому і дотепер, вони не дають вичерпної відповіді на численні проблемні питання становища і настроїв робітництва на різних етапах державного будівництва в Україні, місця і ролі, власне, у цьому процесі державних структур, у тому числі й міністерських тощо. Лише одилиці з них претендують на різнобічний аналіз певного напрямку робітничої політики у вітчизняному державотворчому процесі як наукової проблеми. Справа ускладнюється й тим, що існуюча література торкається вказаних питань на трьох різних рівнях, які через відсутність своєрідного об'єднаного дослідження не створюють всебічну цілісну картину. Слід визнати, що певною мірою цю місію було втілено Б.І.Андрусичиним у праці “У пошуках соціальної рівноваги”, проте її хронологічні рамки у співвідношенні до обсягу монографії не можуть задовольнити потреб сьогоднішньої історичної науки у цьому напрямкові досліджень. До того ж, з часу виходу в світ книги зазначеного автора минуло майже десятиріччя, за час якого істориками так і не було збагачено існуючі наукові здобутки новими авторитетними працями. Очевидно, що багаті джерельними матеріалами фонди архівних установ ще очікують на нову генерацію дослідників соціальних проблем періоду національного державотворення взагалі і робітничої політики урядів як УНР, так і Гетьманату зокрема. Цією публікацією ми прагнули певною мірою долучитися до розв'язання зазначених вище проблем у створенні

¹ Андрусичин Б. У пошуках соціальної рівноваги. – К., 1995; *Гай-Нижник П.* Робітничі профспілки, роботодавці і гетьманський уряд: історія трибічного конфлікту і досвід незавершеної розв'язки з року 1918-го // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 18; *Його ж.* Гетьманат П.Скоропадського і питання безробіття // Профспілки України. – 1998. – № 2; *Год В.В.* Участь профспілок України у формуванні органів управління промисловим виробництвом у 1917-1920 рр. // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996; *Скляренко Є.М.* Деякі питання історії профспілок України в роки національно-визвольних змагань; *Кравець Е.* К вопросу об истории возникновения профсоюза работников морского транспорта Украины и начальном периоде его деятельности (1903-1918 гг.); *Суrowий А.Ф.* Борьба за независимость украинского профспілкового руху (1917-1920 рр.); *Снегірьов В.В.* Профспілки Донбасу та їх взаємовідносини з Центральною Радою в 1917 р. // 90-річчя виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996.

наукової картини діяльності українського, у даному випадковій гетьманського, уряду і конкретного його підрозділу (Міністерства праці) у робітничій сфері.

1. Організація Міністерства праці Української держави.

Прийшовши до влади внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р., П.Скоропадський у першій же своїй офіційній заяві, яка носила законодавчий характер, заявив, що у новопроголошеній Українській державі “права приватної власності – як фундамент культури і цивілізації, відбудовуються в повній мірі”¹. В цій “Грамоті” гетьман також пообіцяв, що “рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу”². З свого боку гетьманський уряд 10 травня 1918 р. у своїй Декларації запевняв: “Справедливі домагання робітників, не звернені на те, щоб підірвати рідний промисел, все стрінуть підтримку й поміч Правительства, а професійні союзи, наскільки вони займаються обороною професійних інтересів, користуються з боку Правительства повним признанням”³.

Стабілізацією і розв’язанням робітничого питання, у тому числі в проблемі зайнятості населення, боротьбою з безробіттям, стосунками з професійними спілками й, нарешті, соціальним захистом населення та виробленнем нової правової бази робітничого законодавства на основі розумного компромісу між робітниками та роботодавцями (між працею і капіталом) тощо мало зайнятися Міністерство праці Української держави. Народне Міністерство праці УНР, що існувало до гетьманського перевороту за Центральної ради, існувало фактично лише на папері, а тому новій владі довелося розпочинати організаційну державно-адміністративну роботу практично на пустому місці.

Міністерство праці стало одним із складових Ради Міністрів – найвищого виконавчого органу Української держави. Проте на відміну від класичних зразків поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, за Гетьманату диктаторськими законодавчими і вищими судовими повноваженнями було наділено голову держави⁴. З огляду на специфіку механізму вищого управління державою на міністрів і особовий склад підпорядкованих їм інституцій накладалася й частина законодавчої ініціативи. Тобто проекти законодавчих актів вироблялися саме в недрах міністерських структур, після чого потрапляли на розгляд Ради Міністрів, і лише потім – на затвердження чи відхилення гетьмана. Згідно з “Законами про тимчасовий державний устрій України” від 29 квітня 1918 р. голова Кабінету Міністрів і міністри Української держави несли відповідальність “перед гетьманом за загальний хід державного управління”. Кожний з

¹ Грамота до всього Українського Народу // Державний вістник. – 1918. – 16 травня.

² Там само.

³ *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 96.

⁴ Закони про тимчасовий державний устрій України // Державний вістник. – 1918. – 16 травня.

них окремо відповідав за свою діяльність та розпорядження і підлягав “громадській і карній відповідальности на основах, в законі визначених”¹.

3 травня 1918 р. в уряді, сформованому Ф.А.Лизогубом, посаду міністра праці посів народний соціаліст, професор зоології 53-річний Юлій Миконайович Вагнер², його товаришем (заступником) було призначено шляхтича, професора з соціально-економічних питань Володимира Андрійовича Косинського³. Перед Ю.Вагнером⁴ та В.Косинським постало складне завдання створення дієздатного міністерського виконавчого підрозділу з потенцією до законодавчої праці установчої інституції. Процес формування структури Міністерства праці не був кількаденним, а тривав чи не весь період існування Гетьманату, реформуючись на певних етапах удосконалення його будови. Загалом можна виділити три таких етапи.

На перших порах існування Української держави (у травні 1918 р.) штатний роспис міністерства складався з 9 департаментів і налічував 321 співробітника, а саме департаменти: законодавчих внесень (чіткі дані про кількість співробітників відсутні), канцелярії (37 співробітників), охорони праці (28 співробітників), соціального забезпечення (40 співробітників), взаємовідношення праці та капіталу (26 співробітників), ринку праці (61 співробітник), статистики (87 співробітників), правничий (4 співробітники) та громадських робіт (38 співробітників)⁵. Влітку 1918 р. структура міністерства зазнала істотних змін, передусім, за рахунок скорочення кількості підрозділів. Тепер Міністерство праці мало у своєму складі 6 департаментів: загальних справ (до 1 серпня його очолював Д.А.Лоєвський, з 1 серпня – В.В.Розов⁶), законодавчих внесень (директор С.І.Гольдельман до 3 червня, О.А.Околович з 4 червня⁷), охорони праці

¹ Там само.

² *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918) // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8. – С. 114.

³ Державний вістник. – 1918. – 6 вересня.

⁴ *Вагнер Юлій Миколайович (1865-?)* – державний діяч, професор біології, відомий вчений-зоолог. Народився у 1865 р. в сім’ї професора Казанського університету. У 1888 р. закінчив Петербурзький університет і з того часу займав кафедру зоології в Київському Політехнічному інституті. У 1917 р. член Київського військово-промислового комітету (завідував відділом праці) та Київського виконавчого комітету. Належав до партії народних соціалістів. За Гетьманату П.Скоропадського з 3 травня по 24 жовтня 1918 р. – міністр праці Української Держави. Один з авторів т.зв. “записки дев’яти” міністрів (від 17 жовтня 1918 р.), яка призвела до кризи в уряді Ф.Лизогуба і змін у зовнішньополітичному курсі України Прагнув реформувати вітчизняне трудове, робітниче й профспілкове законодавство з використання прогресивного досвіду країн Західної Європи. Належав до мasonicкої ложі “Заря” у Києві.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВ України), ф. 2857, оп. 1, спр. 1, арк. 8-14; спр. 12, арк. 209, 212, 214, 217-217 зв., 218, 225.

⁶ Державний вістник. – 1918. – 6 вересня.

⁷ Там само.

(Р.А.Войцеховський з 1 червня¹), ринку праці (М.М.Сидоренко до 1 липня, Ю.А.Дорфман з 1 липня²), громадських робіт (В.Д.Ільїн з 19 червня) та статистичне бюро (С.С.Остапенко з 1 травня³)⁴. До 1 червня 1918 р. Департамент взаємовідносин між працею і капіталом очолював С.В.Трухлий⁵.

Остаточного вигляду структура Міністерства праці набула лише восени 1918 р., коли Радою Міністрів було остаточно ухвалено і затверджено 20 жовтня Гетьманом П.Скоропадським “Закон про штати центральних установ Міністерства Праці”⁶ (правопис збережено):

копія

Затверджую. ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ, 20 жовтня 1918 року. Київ.
Посвідчив: Державний Секретарь, Сенатор С е р г і й З а в а д с ь к и й.

**УХВАЛЕНИЙ РАДОЮ МІНІСТРІВ ЗАКОН
про штати центральних установ Міністерства Праці.**

1. Докладені до цього штати центральних установ Міністерства Праці Української Держави ухвалити.

2. Закон цей перевести в життя з першого червня 1918 року з тим, щоб з того часу видачу добових та процентних додаткових грошей на дорожнечу було припинено.

**Голова Ради Міністрів Ф. Л и з о г у б.
Міністр Праці Ю. В а г н е р.**

Внаслідок реформування структура Міністерства праці набула свого остаточного вигляду. Безпосередньо з міністром праці мало працювати два товариша (заступника) міністра, особистий секретар, два урядовці для особливих доручень та канцелярський урядовець. Крім того, при керівництві відомства перебувала також Рада міністра праці, члени якої були експертами в галузях продуктивності праці, економічних умов трудящих, відносин між капіталом та робітниками і соціального законодавства. Згідно з тогочасним законодавством ради міністрів мали б налічувати 12 членів, проте при міністрові праці (згідно з Штатами центральних установ Міністерства праці⁷) визначалася рада у складі лише 4 чоловік⁸. Особовий склад міністерства було скорочено до 219 співробітників, які працювали у

¹ Там само. – 29 липня.

² Там само. – 6 вересня.

³ С.Остапенко, як представник Міністерства праці, був учасником мирової делегації Української Держави на переговорах з РРФСР. В цей час обов'язки директора статистичного бюро тимчасово виконував П.А.Приваревський (ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 12, арк. 50 зв., 240).

⁴ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 1, арк. 29; Державний вістник. – 1918. – 6 вересня.

⁵ Державний вістник. – 1918. – 29 липня.

⁶ Там само. – 2 листопада.

⁷ ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 1, арк. 56-57 зв.

⁸ Там само, ф. 2857, оп. 1, спр. 1, арк. 30 зв.

шести підрозділах: адміністрації самого міністра, трьох департаментах (загальних справ, ринку праці і громадських робіт, охорони праці), статистичному бюро і редакції відомчого друкованого органу “Вістника Міністерства Праці” (правопис збережено):

ШТАТИ ЦЕНТРАЛЬНИХ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ПРАЦІ

Назва посад та установ	Кількість осіб	Класи по посаді	розряд пенсії	примітки
I.				
Міністр.....	1	II	I	
Товариш Міністра.....	2	III	I	
Член Ради Міністра.....	4	IV	II	
Секретарь при п.Міністрі.....	1	V	III	ст. 1
Урядовець особливих доручень.....	1	VI	III	ст. 2
Урядовець особливих доручень.....	1	VII	V	
Канцел. урядовець 2 ранги.....	1	X	VII	
II.				
<u>Департамент Загальних Справ</u>				
Директор.....	1	IV	II	
Вице-Директор.....	1	V	III	ст. 1
Урядовець особл. доручень.....	1	V	III	ст. 1
Урядовець особл. доручень.....	1	VI	III	ст. 2
Юрисконсульт.....	1	по віль	ному	найму
Правитель Канцелярії.....	1	VI	III	ст. 2
Начальник Відділу.....	1	VI	III	ст. 2
Старший Бухгалтер.....	1	VI	III	
Старший Діловод.....	3	VII	V	
Секретарь Канцелярії.....	1	VII	V	
Перекладчик.....	1	VII	V	
Бухгалтер.....	1	VII	V	
Помічник Секретаря Канцел.....	1	VIII	VI	
Діловод.....	1	VIII	VI	
Урядовець перекладчик.....	1	VIII	VI	
Екзекутор-Скарбник.....	1	VIII	VI	
Бібліотекар.....	1	VIII	VI	
Старший Рахівничий.....	1	VIII	VI	
Помічник Діловода.....	3	IX	VII	
Помічник Екзекутора.....	1	IX	VII	
Рахівник.....	3	IX	VII	
Помічник Бібліотекаря.....	1	IX	VII	
Канцелярські урядовці:				
1 ранги.....	11	IX	VII	
2 ранги.....	7	X	VII	
3 ранги.....	3	X	VII	
Практикант.....	4	X	VII	
III.				
<u>Редакція Вістника Міністерства Праці</u>				
Секретарь Редакції.....	1	VII	V	
Помічник Секретаря Редакції.....	1	VIII	VI	
Коректор.....	1	IX	VII	
Регістратор.....	1	X	VII	
Машиністка.....	1	X	VII	
IV.				
<u>Департамент Ринку Праці і Громадських</u>				
	Робіт			

Збірник наукових праць НДІУ, том XVIII

Директор.....	1	IV	II	
Віце-Директор.....	1	V	III	ст. 1
Фахівець по окремим галузям знання.....	1	IV	II	“ – “
Фахівець по окремим галузям знання.....	1	VI	III	ст. 2
Урядовець особл. доручень.....	1	V	III	ст. 1
Урядовець особл. доручень.....	1	VI	III	ст. 2
Начальник Відділу.....	3	VI	III	ст. 2
Старший Інспектор.....	1	VI	III	ст. 2
Інженір-Фахівець.....	2	VI	III	ст. 2
Старший Діловод.....	2	VII	V	
Старший Технік-Фахівець.....	1	VII	V	
Діловод.....	4	VIII	VI	
Молодший Технік-Діловод.....	2	VIII	VI	
Помічник Діловода.....	6	IX	VII	
Рахівник.....	2	IX	VII	
Чертьожник.....	1	IX	VII	
Канц. урядовці: 1 ранги.....	7	IX	VII	
“ – “ “ – “ 2 “ – “.....	10	X	VII	
“ – “ “ – “ 3 “ – “.....	2	X	VII	
V.				
<u>Департамент Охорони Праці</u>				
Директор.....	1	IV	II	
Віце-Директор.....	2	V	III	ст. 1
Фахівець.....	1	IV	III	ст. 1
“ – “.....	2	VI	III	ст. 2
Урядовець особл. доручень.....	1	V	III	ст. 1
Урядовець особл. доручень.....	1	VI	III	ст. 2
Інспектор старший.....	1	VI	III	ст. 2
Інспектор фахівець.....	2	VI	III	ст. 2
Інспектор молодший.....	3	VIII	V	
Начальник Відділу.....	3	VI	III	ст. 2
Старший Діловод.....	4	VII	V	
Секретар.....	2	VII	V	
Діловод.....	8	VIII	VI	
Помічник Діловода.....	5	IX	VII	
Канцел. урядовці: 1 ранги.....	12	IX	VII	
“ – “ “ – “ 2 “ – “.....	10	X	VII	
“ – “ “ – “ 3 “ – “.....	2	X	XII	
VI.				
<u>Статистичне Бюро</u>				
Директор Бюро.....	1	IV	II	
Начальник Відділу.....	3	VI	III	ст. 2
Старший Діловод.....	1	VII	V	
Старший Статистик.....	5	VII	V	
Старший Чертьожник.....	1	VII	V	
Статистик.....	10	VIII	VI	
Помічник Діловода.....	1	IX	VII	
Молодший Чертьожник.....	1	IX	VII	
Рахівник.....	18	IX	VII	
Канцел. урядовці: 1 ранги.....	15	IX	VII	
“ – “ “ – “ 2 “ – “.....	4	X	VII	
“ – “ “ – “ 3 “ – “.....	2	X	VII	

Голова Ради Міністрів, Сенатор **Ф. Лизогуб.**
Міністр Праці **Ю. Вагнер.**

З оригіналом згідно:

Начальник Відділу [підпис нерозбірливий]

У провінції (по губерніях Української держави) Міністерство праці представляли 19 комісарів, посади яких було запроваджено на підставі постанови Тимчасового уряду від 11 липня 1917 р., які здійснювали нагляд за виконанням робітничого законодавства спільно з фабричними інспекторами та окружними інженерами, що підлягали Міністерству торгу і промисловості.

24 жовтня 1918 р. у зв'язку з кадровими змінами в Кабінеті Міністрів портфель міністра праці було передано соціалісту-федералісту правнику Максиму Антоновичу Славинському¹. За керівництва М.Славинського² у міністерстві не відбулося істотних структурних змін, а невдовзі, із сформуванням нового уряду С.Гербеля, з 14 листопада 1918 р. міністерство очолив колишній заступник міністра В.Косинський³.

Робочий графік та терміни річних відпочинків працівників відомства визначав “Наказ про службові години та літні відпустки”⁴ міністра праці Ю.Вагнера від 28 травня 1918 р. (правопис збережено):

**Наказ про службові години та літні відпустки.
28 травня 1918 р. № 13.**

§ 1.

У всіх Департаментах та Відділах Міністерства праця повинна провадитись щоденно крім свят, від 9 годин ранку до 3 годин дня.

¹ Державний вістник. – 1918. – 24 жовтня.

² *Славинський Максим Антонович (1868-1945)* – громадський і політичний діяч, публіцист, поет. Син селянина з Київщини. Закінчив Київський університет. За фахом – юрист. 1906 р. редагував газети “Свобода і право”, “Свободная мысль”, “Український вестник”, “Вестник Европы”. Видав енциклопедичний двотомник “Український народ в его прошлом и настоящем” (Петроград, 1914-1916). Депутат I Государственной Думы.

1917 р. – член Української Національної ради в Петрограді, представник Центральної Ради при Тимчасовому уряді. Один з організаторів Республікансько-демократичної партії (Російської РДП), член її ЦК. В Тимчасовому уряді – голова Особливої наради з провінціальної реформи (з правами міністра), представник Тимчасового уряду при Центральної раді і на З’їзді народів Росії в Києві. 3 травня 1918 р. – член ради Міністерства закордонних справ Української держави. Був тимчасовим представником Української держави на Дону. Член делегації Української держави на переговорах з РРФСР. 24 жовтня – 11 листопада 1918 р. – міністр праці Української держави. 1919 р. – голова дипломатичної місії УНР в Чехословаччині. В еміграції професор Українського педагогічного інституту в Празі. 1945 р. заарештований і вивезений до СРСР, помер у в’язниці.

³ *Косинський Володимир Андрійович (1866-?)* – громадський, політичний і державний діяч, вчений-економіст. Народився в дворянській родині Глухівського повіту на Чернігівщині. Професор Київського політехнічного інституту. Член Центральної ради від партії кадетів. За Гетьманату П.Скоропадського 1918 р. – товариш міністра (10 травня – 14 листопада 1918 р.) і міністр праці (14 листопада – 14 грудня 1918 р.) Української держави. Голова (з 15 липня 1918 р.) Комітету праці при Міністерстві праці Української держави. Член Вищої Земельної Комісії (започаткована в жовтні 1918 р.), яка розробила проект земельної реформи в Українській державі, затверджений в листопаді 1918 р. гетьманом. Один з засновників і перших академіків (з 14 листопада 1918 р.) Української академії наук (кафедра сільського господарства). З 1922 р. в еміграції.

⁴ Державний вістник. – 1918. – 11 червня.

На протязі всього літа, з 1 травня по 1 вересня, по суботах, праця провадиться від 9 годин ранку до 2 годин дня.

§ 2.

Тимчасові правила:

Про літні відпуски співробітників Міністерства Праці на протязі літа ц.р.

1) Літніми відпусками користуються всі співробітники Міністерства Праці, які одержали посаду в Міністерстві не пізніше 15 квітня цього року.

2) Співробітники які одержали посаду в Міністерстві не пізніше 1 лютого цього року користуються місячними відпусками, а ті, які одержали посаду до 15 квітня, але пізніше 1 лютого користуються двохижневими відпустками.

3) Всі відпуски, зазначені в 1 і 2 параграфі здійснюються з правом одержання платні.

4) Всі відпуски даються з 1 червня по 1 вересня.

5) План розподілення відпусків виробляється співробітниками кожного департаменту, або відділу Міністерства по взаємній згоді, так щоби не порушити справ Міністерства і з таким обрахунком, щоби в відпуску в кожному разі лічилось не більше четвертої частини всього складу співробітників Міністерства.

6) Всі обовязки співробітників, які лічаються в відпуску, виконуються їх однослужбовцями безкоштовно.

7) Повернення співробітників із відпуски обовязково в срок і своєчасно, щоби не викликати ріжних непорозумінь.

8) План розподілення відпусків затверджується завідуючими Департаментів, або відділів Міністерства і доводиться до відому Комітету співробітників.

9) В разі, коли виникає непорозуміння, воно остаточно вирішується Комітетом спільно з представником Департаменту, або відділу.

10) Несвоєчасне повернення із відпуску без причин, які не заслуговують уваги, крім цих других можливих наслідків, тягне за собою утримання із платні співробітника за весь час просрочки в касу спілки співробітників.

11) Цей порядок про літні відпуски здійснюються, як зовнішній розпорядок Міністерства Праці на перед вироблення загальних правил про літню працю і відпуски для співробітників всіх Міністерств.

Міністр Праці Вагнер.

Якісному поліпшенню роботи Міністерства праці істотно посприяв створений для попереднього обговорення й підготовки всіх законопроектів, які стосувалися взаємин між робітниками та промисловцями міжвідомчий дорадчий орган при вказаному відомстві під назвою “Комітет праці”. Закон про його запровадження міністром праці Ю.Вагнером було проведено через Раду Міністрів 15 липня 1918 р.¹ До складу Комітету увійшли по одному представникові від міністерств праці, торгу і промисловості, шляхів, юстиції, народного здоров’я, земельних та внутрішніх справ, а також два професори (фахівці з економічних проблем), вісім представників від промисловців та стільки ж від робітників². Докладно на призначення, функції та повноваження Комітету праці було вказано у завізованому

¹ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 12, арк. 59.

² Державний вістник. – 1918. – 24 липня.

міністром праці й директором Департаменту законодавчих внесень “Становищі про Комітет Праці”¹ (правопис збережено):

Становище про Комітет Праці.

1. Для попереднього обговорення розробляємих в Міністерстві Праці законопроектів, які торкаються взаємовідносин проміж роботодавцями та робітниками, при Міністерстві праці установлюється Комітет Праці.

2. Комітет Праці з’являється дорадчим органом при Міністерстві Праці, який ставить метою освітлення з різних боків показаних в ст. 1-й законопроектів, попереду остаточної розробки їх Міністерством Праці.

Склад Комітету Праці.

3. Комітет складається:

а) з представників від Міністерств: Торгу та Промисловости, Праці, Судових Справ, Шляхів, Земельних Справ, Народного Здоров’я та Внутрішніх Справ по одному від кожного.

б) з 8 представників від промисловців та

в) з 8 представників від робочих.

4. Представники від Міністерств призначаються по згоді з Міністром Праці відповідними Міністрами і з’являються постійними членами Комітету Праці.

5. Вісім постійних членів Комітету Праці від промисловців призначаються Правлінням спілок по згоді між цими спілками та Міністром Праці по одному, або більше відповідно головнішим галузям промисловости, себ то: цукрової, гірної, металургічної, судоходньо-судобудівничої, сільсько-господарчої, шкляної, хімічної, шкуряної та інших.

6. Вісім постійних членів Комітету Праці від робочих призначаються правлінням професійних робочих організацій, по згоді цих організацій з Міністром Праці по одному, або більше відповідно головнішим галузям промисловости, себ то:

цукрової, гірної, металургічної, судоходньо-судобудівничої, сільсько-господарчої, шкляної, хімічної, шкуряної та інших.

Примітка до ст. 6-ої.

Члени Комітету Праці між робочих призначаються з осіб безпосередньо зайнятих в тій галузі промисловости, працівників якої вони з’являються представниками.

Примітка до ст. 5 та 6-ої.

Не можуть бути членами Комітету Праці:

1) присуджені судом до кари, яка тягне за собою полишення або обмеження прав власності, а також присуджені судом за крадіжку, мошайство, присвоєння або рострату доручених річей, переховання пограбованого, або подібні їм злочини і вчинки.

2) Перебуваючі під слідством, або судом по обвинуваченню в злочинних вчинках зазначених в п. 1-му.

3) Підпалі до неплатіжності, до часу определення винності її, а з осіб, про яких справи цього робу приведені вже до скінчення, всі неплатьожники окрім признаних (невинни)ми.

4) Засуджені за ухилення від військової повинності.

5) Особи молодші 30 років.

7. Головою Комітету Праці з’являється Міністр Праці, або, з його доручення, один з його товаришів.

8. На засідання Комітету Праці можуть бути запрошені головою Комітету, окрім постійних членів, також інші досвідні особи.

¹ ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 17, арк. 52-53 зв.

9. Засіданням Комітету Праці ведуться окремі журнали, котрі по затвердженні їх Комітетом, надаються разом з законопроектом.

Права членів Комітету.

10. Засідання Комітету Праці скликаються повістками голови Комітету по мірі потреби.

11. В засіданні Комітету Праці можуть бути обговорені тільки ті питання, котрі внесені головою на повістку відповідного засідання.

12. В голосуванні беруть участь тільки постійні члени Комітету Праці.

13. Засідання Комітету Праці лічаються відбувшимися при присутності в засіданнях одної третини постійних членів Комітету, незалежно від того, представники яких інституцій або організацій прибули на засідання.

14. Постійні члени Комітету Праці від промисловців та робочих одержують удержання з коштів Міністерства Праці в розмірі 15 карб. За кожний день відбуваючого засідання в якому вони брали участь.

15. Постійні члени Комітету Праці від інституцій зверх одержуємого їми удержання по інституції окремої платні за роботу в Комітеті Праці не одержують.

Міністр Праці [підпис Ю.Вагнера]

Діректор Департаменту

Законодавчих Внесень [підпис О.Околовича]

Як свідчить Д.Дорошенко, головою Комітету праці було призначено товариша міністра проф. В.А.Косинського і саме в ньому “зосередилася головна робота по виробленню законопроектів, які йшли від Міністерства праці до Ради Міністрів”¹. Подібне велике значення запровадженню цього органу при Міністерстві праці надавалося й у рефераті-звіті уряду Ф.Лизогуба про свою діяльність².

Одним з плодів роботи Комітету праці і міністерських співробітників стануть доволі демократичні і, як для того часу, цивілізовані в соціально-правовій площині “Правила про порядок розгляду справ між роботодавцями та робітниками”, які будуть вироблені на 7 вересня 1918 р.³ До цього часу уряд Української держави змушений був звернутися до недосконалих, але відносно демократичних і водночас поміркованих нормативних актів Тимчасового уряду та Центральної Ради.

II. Розпорядчо-нормативні та правові акти Міністерства праці в робітничому законодавстві Української держави.

Щодо правової бази, то до вироблення новітньої осучасненої законодавчої бази в цій галузі, ще 18 травня 1918 р. Ю.Вагнер видав обіжник для комісарів міністерства праці, старших фабричних інспекторів та крайових бірж праці, у якому повідомлялося про залишення в силі всіх законів, обіжників та розпоряджень з робітничого питання, виданих Тимчасовим урядом та Центральною радою і не скасованих урядом Української держави⁴. Відповідно до цього тимчасово конфлікти між підприємцями та робітниками навесні-влітку 1918 р. розглядалися на основі законів Тимчасового уряду від

¹ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 96.

² ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 2, арк. 28.

³ Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня.

⁴ Там само. – 26 травня.

22 червня 1917 р. “Про розпорядок розвитку та прикладення діючих законів про охорону праці” і від 5 серпня 1917 р. “Про примирюючі інституції”¹.

Одним з перших законодавчих актів, які регламентували діяльність органів управління промисловими об’єктами на місцях було “Положення про управління націоналізованими підприємствами”, прийняте в травні 1918 р. Відповідно до “Положення” на кожному заводі, фабриці, копальні, що перейшли у державну власність, створювалися фабрично-заводські правління, 2/3 складу яких призначалися вищою або губерніяльною радами народного господарства, а 1/3 – обиралися професійно організованими робітниками на місячний термін. Згідно з зазначеним актом на чолі таких правлінь мали стояти представники робітничого класу².

З часів Лютневої революції 1917 р. значення і роль профспілок у робітничому русі значно зросли. Уряд Української держави з першого ж місяця свого існування задекларував, що “професійні союзи, наскільки вони займаються обороною професійних інтересів, користуються з боку Правительства повним признанням”³. Першим і головним завданням гетьманської влади було виробити тимчасові основні правові підстави взаємостосунків профспілок з працедавцями та засади вирішення суперечок між підприємцями і робітниками⁴. Визначальними в законодавчій політиці уряду гетьмана в робітничому питанні стали три обіжники міністра праці Української держави Ю.Вагнера з доданими “Правилами про порядок розгляду справ між роботодавцями та робітниками”.

Прагнучи законодавчо унормувати компетенцію професійних робітничих спілок і притягнути їх до співпраці з урядовими інституціями, щоб можна більш спокійних обставинах конструктивної й ефективної співдії вирішувати проблеми відновлення промисловості країни, приборкати інфляцію, провести фінансову реформу, турбуватися про безробітних та інші державні справи, Міністерство праці 29 червня 1918 р. видає свій Обіжник № 1 із заголовком “Про межі компетенції професійних робітничих організацій і власників підприємств”⁵ (правопис збережено):

¹ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 12, арк. 134.

² Год В.В. Участь профспілок України у формуванні органів управління промисловим виробництвом у 1917-1920 рр. // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996. – С. 109.

³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 96.

⁴ Див.: Гай-Нижник П. Робітничі профспілки, роботодавці і гетьманський уряд: історія трибічного конфлікту і досвід незавершеної розв’язки з року 1918-го // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 18; Його ж. Гетьманат П.Скоропадського і питання безробіття // Профспілки України. – 1998. – № 2. – С. 59-78.

⁵ Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня.

Обіжник № 1 Міністра Праці. Про межі компетенції професійних робітничих організацій і власників підприємств.

29 червня 1918 року. № 1.

Руйнуюча війна і наступні ненормальні умови течії життя викликали повну руйну Державного господарства, наслідком чого виявилось скорочення виробу цінностей і ступневе огоління Держави. Необхідна уперта і довга праця по утворенню вкінці зруйнованого промислового апарату, для чого вимагається напруження всіх сил і засобів. Першою умовою для цього з'являється побільшення праці у всіх галузях, в однаковій мірі, як з боку робітництва, так і з боку адміністрації промислових підприємств.

В певности, що всі працюючі добре розуміють це завдання, пропоную до відома і непохитного керівництва слідуюче:

1) Коло компетенції професійних робітничих організацій і заводських комітетів обмежується захистом професійних інтересів робітників і пеклуваннями про устрій їх побуту. Втручання робітників у розпорядчі права адміністрації, що торкаються наймання і увільнення робітників, по скільки вони відповідають нормам розд. II, гл. I "Устава о промисловій праці", – фінансові, економічні і технічні заходи заводоуправління і, зокрема, самовільне установлення контролю над виробом, недопустимо. З другого боку, заводоуправління аж до перегяду закону про робітничі комітети від 25 листопаду 1917 року не повинні ломати 9-ї ст. того Закону. Всі організації робітників не професійного характеру не можуть ніяким робом впливати на життя окремих промислових підприємств.

2) Всі підприємства, товари, грузи, продукти, каса, архів і инш. захоплені самовласними робітничими організаціями, належать негайному поверненню власникам з представленням відчиту о діяльності самовільного управління.

3) Власники підприємства не обовязані платити, а працюючі не можуть вимагати незазначених у порядку ст. 3 Закону 25 листопаду 1917 року про робітничі комітети платні за працю віддану не підприємству, а при виконанню тих, або инших обовязків для своєї професійної організації.

4) За робітничими організаціями згідно з законом визнається право волі на коаліції і стачки, за виключенням підприємств Державного значіння (Державні Установи, Транспорт і т.и.) і муніципальних і громадських підприємств, обслуговуючих щоденні потреби населення, як-то: продовольчі підприємства, водопровод, електричні станції і т.и. Одначе, при здійсненні стачок і страйків ні в яким разі недопустимі всякі насильні вчинки з боку робітників, як-то: псування машин і майна підприємства, насильне усунення працюючих від праці, насильство над адміністрацією підприємств і инш.

5) Рівним чином, недопустимі насильства з боку робітників в тих випадках, коли заводоуправління по умовинам виробу визнає необхідним перехід від тимчасової платні на поштучну, отрядну, преміровану і инш. розцінку праці.

6) Працюючі повинні безумовно підлягати внутрішньому розпорядку, встановленому адміністрацією підприємства, в котрім вони працюють.

7) Всякі претензії, неприємности, сварки, по скільки вони не поагаджуються адміністративним порядком в зазначених законом межах, або існуючими примирюючими установами, належать виключно продовженню загальних судових установ.

8) Обовязковими повинні бути для сторін лише договори особистого найму, заключені двома рівноправними договорюючимися сторонами, з догляданням вимог закону. До цього часу заключені колективні договори не можуть лічитись безумовно обовязковими для сторін, до того часу,

поки не буде оголошено відповідний закон, до розроблення якого Міністерством Праці робляться заходи.

Обіжник цей наказую Комісарам Праці оголосити і вивісити у всіх промислових підприємствах.

Міністр Праці Вагнер.¹

Через п'ять тижнів міністром праці було видано новий обіжник², яким урядовець наполегливо вимагав від робітничих кіл, які за час революційної дестабілізації відвикли від елементарного виконання суспільних норм, сплати обов'язкового для всіх громадян країни податкового податку (правопис збережено):

**Обіжник Міністра Праці в справі
податкового податку.**

8 серпня 1918 р. № 2.

До відома робітників всієї України.

Не один раз від Міністерства Фінансів надходять до мене відомости, що робітники того чи іншого району ухиляються від подачі до районних по податковому податковій Присутствій заяв про свої прибутки за 1917 р., гадаючи, що податковий податок встановлено виключно для заможної класи населення і що робітників він не торкається. Попереджаю, що таке тлумачення закону про податковий податок є помилковим і шкодить інтересам самих робітників, позаяк по законах Української Держави усі без винятку громадяне її, прибутки яких у минулiшiм році були більш як 1000 карб., належать оподаткуванню.

Зважаючи на те, що заробітня плата є той же прибуток, який передбачає цей закон, пропоную усім робітникам, котрі заробляють більш 1000 карб. в рік, подавати заяви про свої прибутки у відповідні Присутствія по податковому податковій на місцях. Необхідно пам'ятати, що при невиконанні зазначеної вимоги робітники будуть штрафуватись до 300 карб.; податковий догляд обов'язан правити не виплачений податок за п'ять років, через що з часом такі особи будуть примушені виплатити одночасно значні суми і цим самим поставлять себе у скрутне становище.

Міністр Праці Ю. Вагнер.

Тим часом, з 7 серпня 1918 р. розпочав свої засідання заснований Комітет праці. Виступаючи на його першому засіданні Ю.Вагнер закликав присутніх негайно приступити до праці по розробці "тої галузі соціального законодавства, котра вже так широко розроблена на Заході і котрої ще зовсім нема у нас"³. Отже, у виробленні законодавчих справ, чим Комітет праці займався спільно з

¹ Подібний наказ було видано 23 травня 1918 р. й міністром шляхів, у якому підкреслювалося про необхідність "негайно встановити нормальні умови праці на залізницях", тому профспілкам заборонялося будь-яке втручання у порядок найму та звільнення робітників, а також у прийнятті адміністративних і технічних рішень (Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня) – П.Г.Н.

² ЦДАВОВ України, ф. 1064, оп. 1, спр. 32, арк. 221; Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня.

³ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 12, арк. 111.

Департаментом взаємовідносин між працею та капіталом Міністерства праці і, зокрема, з його відділом конфліктів, за зразок було взято робітниче право крайні Західної Європи. Вже за місяць, 7 вересня 1918 р., міністр праці своїм третім обіжником довів до відома комісарів праці підпорядкованого йому відомства і всіх зацікавлених сторін про вироблення для практичного застосування правил щодо порядку розгляду справ між роботодавцями та робітниками. Звернення міністра праці було здійснено, зокрема, у наступній формі¹ (правопис збережено):

Обіжник Міністра Праці в справі розгляду спірних справ між підприємцями та робітниками.

7 вересня 1918 року. № 3.
До Комісарів Міністерства Праці.

Комісари праці повідомляють Міністерство, що розглядаючи по проханню сторін спірні справи між підприємцями та робітниками, вони не мають керуючих вказівок, котрі визначали би точно, як треба поводитись комісарам праці при розгляді справ та при відмові одної або другої сторони від участі в справі.

Маючи на увазі вищевказані завідомлення, а також безпосередні звертання до Міністерства підприємств та робітників, я керуючися законами Тимчасового Уряду з 5-го серпня 1917 року про “Примирчі Інституції” і з 22-го червня 1917 року “розпорядок розвитку та прикладання діючих законів про охорону праці”, доручаю Вам, при розгляді спірних справ між підприємцями та робітниками, керуватись при цьому прикладаємими правилами.

Міністр Праці Ю. Вагнер.

До обіжника додавалися відповідні правила² (правопис збережено):

Правила про порядок розгляду справ між роботодавцями та робітниками.

А. Розділ загальний.

Ст. 1. Спори між роботодавцями і робітниками та служачими в приватних та громадських підприємствах торговельних, промислових та ремесничих, що є в зв'язку з договором найму або з умовами життя чи праці в данному підприємстві, може бути передано на розгляд участковому комісару праці.

П р и м і т к а: На випадок відсутності Участкового комісара його обов'язки виконує комісар найблизчого участку.

Ст. 2. Справи про страхування робітників тп про відшкодування потерпівших від нещасних випадків виключаються з чинності цих правил і в своїм переведенні підлягають виданим по цей час законам та розпорядженням Всеросійської влади по скільки їх не скасовано Українською Державою.

¹ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 18, арк. 78; Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня.

² Там само.

Ст. 3. З виданням цих правил не припиняються і ні в чому не змінюються межі та порядок діяльності існуючих примирюючих установ закладених на підставі законів Тимчасового Уряду або по згоді між професійними організаціями робітників та роботодавців.

Ст. 4. Комісар приступає до розгляду спірної справи, як з прохання кожної заінтересованої сторони, так з власної ініціативи.

Ст. 5. Коли скарга, що розглядається комісаром праці вказує собі на порушення або невиконання противною стороною не спірних адміністративних вимог, то комісар праці, перевіришивши правильність цієї вказівки повинен і без прохання подавця скарги повідомити про вказані порушення або невиконання належну урядову або судову установу для притягнення винуватого до відповідальності. В останньому випадку обов'язок обвинувачення на суді належить до комісара праці.

Ст. 6. Подавець скарги або особа, проти котрої внесено скаргу, може бути при переведенні справи у комісара праці, представлена особою уповноваженою для цієї мети. Уповноваження повинно бути зроблено на письмі або на словах в присутності комісара з занесенням в протокол.

Б. Порядок розпочаття справи.

Ст. 7. Прохання про розгляд може бути на письмі або усно. В останнім випадку комісар праці записує прохання з слів подавця скарги, котрий прохання і підписує.

Ст. 8. В проханні про розгляд справи повинні вміститися відомости про те, хто саме позиває, та на кого скарга, також і чого подавець скарги прохає.

Ст. 9. Прохання без вказаних у ст. 8 відомостей, не розглядаються, а подані по пошті, повертаються подавцю скарги з вказівкою причини неприняття. В друге справу може бути розпочато внесенням нового прохання.

Ст. 10. Скарги з приводу не прийняття прохання подаються до районного комісара.

В. Порядок переведення справи.

Ст. 11. Принявши скаргу, комісар повинен не пізніше як на протязі трьох днів повідомити повісткою особою, на котру внесено скаргу.

Ст. 12. В повістці зазначаються:

- а) хто викликається, та по чийому проханню,
- б) предмет скарги,
- в) місце, день, та як можна година явки,
- г) наслідки неявки.

Ст. 13. Неявка в призначений строк подавця скарги, чи обох сторін прирівнюється до відмовлення від скарги. В цьому випадку справа припиняється. Коли у комісара праці будуть відомости, що неявка подавця скарги виникла з невбачних причин, то подавцю скарги дається новий строк до явки. Відтягання засідання надалі дозволяється тільки за взаємною за взаємною згодою сторін.

Ст. 14. У випадку неявки в призначений строк позваної сторони, Комісар праці, признавши неявку бачною, чинить згідно з п. Б. ст. 13 цих правил.

Ст. 15. В разі признання неявки позваної сторони невбачною, комісар праці починає розгляд, та перевірку правильности скарги в присутності подавця скарги, користуючись його доказами.

Ст. 16. Розгляд спірної справи переводиться на словах, про що ведеться протокол, який підписує Комісар Праці і сторона.

Ст. 17. Сторона, котра покликається у своїй справі на вказання свідків, або висновки експертів, обов'язана поставити їх у помешкання комісаріату до зазначеного строку, але по проханню, сторони ці можуть запрошувати до явки повістками. Вказання свідків, або висновки

експертів, усуваються, як що Комісар признає обставину, котра має бути доказаною неважною, що до суті самої справи.

Ст. 18. Коли доказами подавця скарги справа не досить з'ясована то Комісарові надається право викладати розгляд справ та вживати до зясування обставин спору різних заходів, як наприклад:

а) обов'язувати сторони подати додаткові доводи, які по думці комісара, необхідні для з'ясування справи.

б) Додавати до справи відомости, які є у Комісара по аналогічних справах,

в) Подавати зносини з належними урядовими, громадськими і приватними установами, та особами за для подання йому необхідних відомостей, а також видавати сторонам свідоцтва на одержання цих відомостей,

г) виїздити для з'ясування обставин спору на місця разом з сторонами, або самому, як сторони не з'явилися на викликання.

Ст. 19. Встановивши дійсність і вагу обставин, викладених подавцем скарги в його проханні, або в заяві, комісар праці чинить або згідно з ст. 6 цього статуту, або по проханню подавця скарги, передає справу зі всім діловодством до суду, додержуючись при цім правил "Уст. Гр. Суд." (б).

Коли спірна справа по своїй суті не підходить під чинність суцїх правил, або ст. 1-шу "Уст. Гр. Судоп." про підсудність, то комісар праці переводить розгляд справи, згідно з ст.ст. 16-18 цих правил і берічи на увагу неявку позваної сторони про наслідки розгляду справи з своїм висновком про слушність або безпідставність спору, а також про ухилення позваної сторони від явки, оголошує в місцевій пресі (в).

Порядок складання згодчої комісії.

Ст. 20. Коли обидві сторони в призначений строк явились, то комісар праці пропонує їм скласти для розгляду спірної між ними справи згодчу комісію.

Ст. 21. Як що сторони на складання комісії не згодились, або скласти комісію по інших причинах неможливо, то Комісар Праці чинить згідно з ст. 19 сього статуту.

Ст. 22. Згодившись на складання комісії обидві сторони вибирають членів її – своїх представників в рівному числі, при тїм не більше як трьох від кожної. Головує в комісії Комісар Праці, або його помічник.

Ст. 23. Розгляд справи в згодчїй комісії переводиться згідно з ст. 16, 18 цього статуту.

Ст. 24. Комісар праці повинен під час розгляду заяв сторїн схилити їх до згоди, вказуючи для цього на такі способи розв'язання спору, які комісар вважає найліпшим для сторїн і Держави.

Ст. 25. Постанови комісії повинні бути одноголосними (а).

Коли комісар з пояснень сторїн побачить, що одноголосного вирішення не може бути винесено, то він оголошує це сторонам в засіданні і чинить ст. 5 та 19 цієї інструкції.

Порядок чинности ст. 19 п. (б), коли обидві сторони на це не згодяться, може бути замінений розглядом справи у Третейському Суді.

Ст. 26. Постанови згодчої комісії остаточні і касації не підлягають. Але ж допускається перегляд постанови в самїй же комісії при зміні обставин.

Ст. 27. В своїй постанові комісія може означити строк, до скінчення якого постановою ця не підлягає переглядові.

Ст. 28. Постанова згодчої комісії принята в порядкуві ст. 25 цих правил, коли не буде виконана повинною стороною в зазначений комісією строк добровільно, передається відповідній судовій установі для виконання У.Г.С.

Міністр Праці Ю. Вагнер.

Для загалу “Правила” було оприлюднено 16 жовтня 1918 р. в офіційному друкованому органі Ради Міністрів “Державному вістникові”. Менш ніж через два місяці Гетьманат буде повалено, а тому говорити про широке їх застосування на практиці не доводиться.

Одночасно перед гетьманським урядом стояло й інше завдання – подолання проблеми безробіття, що дісталася йому у спадок від російського Тимчасового уряду й Центральної ради УНР, а коріння якої сягало ще часів царату¹.

III. Законодавчі акти уряду Української держави в сфері боротьби з безробіттям.

Першим завданням уряду гетьмана в цій галузі робітничої політики після приходу його до влади було припинення тенденції до масового закриття підприємств та зростання числа безробітного робітництва. Загальне закриття фабрик і заводів (локаути) набуло ланцюгової реакції ще з періоду владарювання російського Тимчасового уряду й тривало у 1918 р. за Центральної ради УНР. В березні 1918 р. Міністерство праці УНР визнавало: “В сей час, коли проходить демобілізація промисловости, де які фабрики та заводи, а також майстерні, котрі належать, як приватним підприємцям, так і земському і мійському союзіві, воєнно-промисловим комітетам і иншим громадським організаціям, без всякої системи стали ліквідувати свої підприємства, продавати майно, матеріяли і т.и.”² Явище набуло загальноукраїнського характеру до такої межі, що Міністерство праці УНР змушене було навіть звертатися до фабрично-заводських комітетів, місцевого самоврядування та власників підприємств з наказною заявою “без його відома не робити таких ліквідацій”³. До того ж, на початку 1918 р. на фронтах розпочалася масова неконтрольована стихійна демобілізація, хвиля якої заповонила Україну. На її терені лише у тилкових районах Південно-Західного і Румунського фронтів нараховувалося 4,2 млн вояків, яких було мобілізовано головно з робітництва⁴. До армії було забрано близько 10 млн працездатного сільського населення України. Коли переважна частина цього люду повернулася додому, їхні робочі місця були зайнятими або просто перестали існувати. Біржі праці, що утворювалися ще з 1917 р., не змогли суттєво знизити рівень безробіття.

У липні 1918 р. гетьманське Міністерство праці зареєструвало в державі 200 тис. безробітних і передбачало зростання їхньої кількості

¹ Див.: Гай-Нижник П.П. Гетьманат П.Скоропадського і питання безробіття // Профспілки України. – 1998. – № 2. – С. 59-78; Його ж. Проблема безробіття в Українській державі 1918 року // Пам’ять століть. – 2003. – № 2. – С. 72-77.

² Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки. – 1918. – 18 березня.

³ Там само.

⁴ История Украинской ССР. – К., 1984. – Т.6. – С. 82.

вже наступного місяця (тобто у серпні) до 500 тис.¹ Основним засобом подолання безробіття (до відновлення промислової потужності та стабілізації економіки) було обрано організацію в країні громадських робіт.

Розподілом безробітних на громадські роботи займався спеціальний відділ Міністерства праці на чолі (з червня 1918 р.) з ученим, інженером-техніком М.Ойслендером², а у відповідному “Положенні про департамент громадських робіт” держава оголосила, що є найбільш зацікавленою стороною у питанні ліквідації безробіття в Україні. При технічному відділі вищевказаного департаменту Міністерства праці було створено навіть підвідділ по допомозі працюючим на громадських роботах харчами та помешканням³.

Для розробки загальних питань щодо організації та об’єму робіт, їх першочерговості, обрання осіб та установ щодо організації, керівництва й отримання безпосередньо фінансування цих заходів при Міністерстві праці було створено тимчасову нараду щодо організації громадських робіт. До її складу ввійшли два представника від Міністерства праці та по одному від міністерств: Торгу і промисловості, Військового, Морського, Шляхів, Фінансів, Внутрішніх справ, Земельних справ, Харчових справ, а також Державного контролю, української спілки міст, земельної спілки, п’ять представників від Центральної ради професійних спілок та три від Союзу промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства України (Протофісу). Голова наради призначався міністром праці. Міністерство також затверджувало (або відхиляло) всі постанови наради чи представляло їх на розгляд Ради Міністрів⁴. Цілій низці міських самоврядувань та земств було призначено позики для проведення громадських робіт, у яких мала бути задіяна праця безробітних. Вже в червні 1918 р. Департамент громадських робіт Міністерства праці розробив законопроект по відбудові околиці Києва – т.зв. Звіринця – на реалізацію якого виділялося 3 млн крб.⁵ За цим проектом мало бути побудовано житло для 2 тис. осіб робітництва, а згодом створено сучасне робітниче містечко – місто-сад⁶.

Невдовзі, 5 серпня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив розроблену Міністерством праці й ухвалену Радою Міністрів “Постанову про організацію громадських робіт”⁷ для підтримки безробітних, на які асигнувалося 2 млн 557 тис. 535 крб. (правопис збережено):

¹ Складенко С. М. Робітничий клас України в роки громадянської війни (1918-1920). – К., 1966. – С. 23.

² Державний вістник. – 1918. – 5 червня.

³ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 12, арк. 207-208.

⁴ Там само, арк. 25-25 зв.

⁵ Там само, арк. 26.

⁶ Див.: Гай-Нижник П. П. Трагедія в Києві, що сколихнула громадськість всієї України // Профспілки України. – 1998. – № 11. – С. 96-99.

⁷ Державний вістник. – 1918. – 15 серпня.

Затверджую.

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ

5 серпня 1918 року. Київ.

Посвідчив: Державний Секретарь, Сенатор
Сергій Завадський.

**УХВАЛЕНА РАДОЮ МІНІСТРІВ ПОСТАНОВА ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ
ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ І ПРО АСИГНУВАННЯ 2.557.535 КАРБОВАНЦІВ
НА ЦІ РОБОТИ.**

1. Для підтримання безробітних організувати громадські роботи.
2. Необхідні для організації громадських робіт позички органам місцевого самоврядування видавати на загальних підставах, які встановлені законом від 26 червня 1918 року про відкриття кредиту в 80.000.000 карбованців на видавання позичок земствам та містам.
3. Видаткування сум, які відпущені на громадські роботи, органами місцевого самоврядування повинно переводитися під контролем Міністерства Внутрішніх Справ, котре має догляд за тим, щоб ці суми місцевими установами були витрачені тільки на ті роботи, на які відпущені.
4. Роботи повинно переводитися під контролем Міністерства Праці, котре має догляд, щоб органи місцевого самоврядування притягали до праці безробітних, при участі в притягненні їх місцевих бірж праці.
5. На громадські роботи асигнувати з коштів Державної Скарбниці:
 - а) Київському Міському Самоврядуванню 150.000 карбованців на закріплення Андріївської горки;
 - б) Ніжинському Міському Самоврядуванню 56.000 карбованців на роботи по будуванню мостів через р.Остер;
 - в) Міністерству Шляхів 2.000.000 карбованців на розробку кам'яних карерів в селах Лозовики і Селище;
 - г) Міністерству Земельних Справ по Лісовому Департаменті 51.535 карбованців на закріплення місцевости біля могили Т.Г.Шевченка;
 - д) Волинському Губерніяльному Земству на розробку колод і пиляного лісу для відбудування поруйнованих будинків – 300.000 карбованців.

Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб.
Міністр Праці Ю. Вагнер.

За пропозицією Міністерства праці планувалася також організація заходів для залучення безробітних на працю на Донбас, однак виконання цього наміру було загальмовано через тимчасову неможливість постачити в цей район достатньої кількості продовольства¹. Існування відчутного додаткового банку трудових ресурсів планувалося використати для започаткування й розвитку нових дефіцитних на той час (або взагалі відсутніх, проте вкрай необхідних для народного господарства) галузей. Серед таких, наприклад, були й плани гетьманського уряду розпочати у 1918-1919 рр. грандіозну електрифікацію країни шляхом будівництва гідроелектростанцій по Дніпру, Дністру, Бугу, спорудження шлюзо-каналльної водяної артеріальної системи від Чорного до Балтійського

¹ ЦДАВОВ України, ф. 2857, оп. 1, спр. 2, арк. 28.

морів, шлюзування дніпровських порогів, створення національної потужної машинобудівної, переробної, текстильної, хімічно-переробної, комплексно-військової промисловостей, індустріалізації тощо¹.

Одним з найсуперечливіших законодавчих актів гетьманської влади, який викликав свого часу хвилю демагогічних і спекулятивних протестних заяв ліворадикальних соціалістичних партій, був т.зв. закон про ліквідацію 8-годинного робочого дня (встановленого Центральною радою 25 січня 1918 р.). Міністерство праці домоглося ухвалення Радою Міністрів нового закону 17 вересня 1918 р., як стверджує колишній гетьманський міністр Д.Дорошенко, “бажаючи підвищити продуктивність української промисловости з огляду на виїмкові обставини, які переживала держава”². Проте законом безпосередньо не ліквідувався термін робочого дня у вісім годин. Законом міністра торгу та промисловості, за згодою міністра праці, надавалося право лише в окремих випадках відступати від 8-годинного обмеження робочого дня. Зокрема, то мали б бути надзвичайні (кризові) ситуації, а саме “коли це буде визнано необхідним задля забезпечення населення предметами першої потреби, або задля задоволення потреб державних чи громадських установ або підприємств, які мають загальнодержавне значіння”³. Таким чином, говорити про однозначне рішення влади скасувати 8-годинний робочий день⁴ в Українській державі було б свідомою підміною понять і спекулятивною політизацією оцінки робітничої політики гетьманського уряду.

Однак попри всі зусилля та явні прогресивні законодавчі ініціативи і позитивні зрушення, зокрема в робітничому питанні, що відбулися в країні за час існування Гетьманату П.Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.), терміну у сім з половиною місяців для виправлення соціально-економічних проблем, що накопичувалися десятиліттями, об’єктивно було недостатньо. Низка як зовнішньо-політичних, так і різного роду внутрішніх обставин та ускладнень призвели до падіння в грудні 1918 р. гетьманської влади та зруйнування Української держави.

¹ Див.: *Гай-Нижник П.* Торговельно-промислова політика уряду Української держави гетьмана П.Скоропадського 1918 року // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України, 1997. – Т. 2. – С. 353-395.

² *Дорошенко Д.* Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2 – С. 96.

³ *Державний вісник.* – 1918. – № 42.

⁴ Зазначимо, принагідно, що подібні рішення приймалися не лише правого толку владою П.Скоропадського, а й згодом лівою Директорією УНР. Практично в той же час, прийнявши закон про 8-годинний робочий день у РРФСР, ліворадикальний більшовицький уряд разом з тим видав дозвіл на застосування надурочної праці, за яким примусово працювали неповнолітні діти (до 14 років) та жінки (в тому числі й вагітні). За прогули передбачалася сувора відповідальність, аж до запроторення до концтаборів. Поступово більшовики скоротили, а згодом і зовсім скасували відпустки, а натомість запровадили на виробництвах каральні загопи ВЧК тощо.